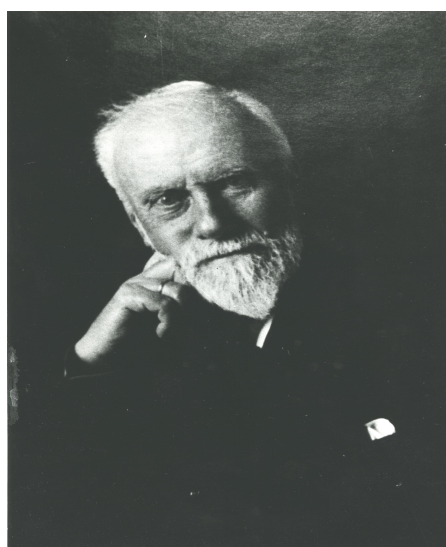

VILHELM THOMSEN (1842-1927)

- en Randers-dreng, der blev verdenskendt

”Det første, studenten så i auditoriet, var en adelsmand i videnskabens rige. Der var ikke noget blændende ved hans optræden og i hans foredrag, jævnt og naturligt, nærmest i samtale tone, gennemgik han sprogvidenskabens historie, metode og resultater; men efterhånden som time føjedes til time, fik tilhøreren en tryk fornemmelse af at blive båret frem. Det ene afsnit voksede ud af det andet, og uden at den unge vidste, hvordan det gik til, groede der frem i ham en følelse af at alt var ordnet og gennemtænkt, og først efterhånden gik det op for ham, at der i denne udvortes set lidet pretentiøse fremstilling lå et mesterskab, der beroede på, at den fine forsker beherskede sin videnskab ganske suverænt”.

Så nænsomt, så overbevisende og så præcist husker en af disse studenter – den senere så kendte religionshistoriker *Vilhelm Grønbech* (1873-1948) - sit møde i auditoriet med sprogforskeren og polyglotten Vilhelm Thomsen, som de følgende sider skal forsøge at give et portræt af. De fleste Randers-borgere ved, at pladsen skråt overfor banegården bærer navnet *Vilhelm Thomsens Plads*. Med andre ord pladsen, hvor Vestergade, Jernbanegade og Sjællandsgade løber sammen. Det har den heddet siden 1941 – før hed den Vester Torv. Året efter – i 1942 - ville det berømte bysbarn

være fyldt et hundrede år. Men selv om man kender pladsen, er det formodentlig kun de færreste af byens borgere, der ved, hvem der gemmer sig bag navnet Vilhelm Thomsen. Og det på trods af, at han er en verdensberømt sprogforsker og kulturhistoriker, der havde gået i skole i Randers, som var blevet student fra Randers Statsskole, og som ved sin 80-årsdag i 1922 blev gjort til æresborger her. Gennem sit videnskabelige arbejde var Thomsen blevet kendt i kredse langt ud over den snævre forskerverden.

BARNDOM OG SKOLEGANG

Vilhelm Ludvig Peter Thomsen kom til verden den 25. januar 1842. Ikke i Randers, men på Gammeltorv 16 – det vil sige i hjertet af kongens København. Faderen var jurist og embedsmand -

ansat under det mægtige Generalpostamt, der siden 1700-tallet og i enevældens navn bestyrede det kongelige postvæsen med meget mere i den danske helstats mange forskellige dele. I 1847, det vil sige året før Generalpostamtets nedlæggelse, udnævntes faderen – Ludvig Frederik Thomsen – til kongelig betroet postmester i Randers. Et embede, der sammen med blandt andre amtmand, dommer og politimester gav sin indehaver en selvskreven plads blandt byens betroede og respekterede spidser. Da familien kom til Randers, var den lille Vilhelm fem år gammel. Familien bestod ud over mor og far også af nyfødte Carl – den senere så kendte maler og tegner Carl Thomsen (1847-1912). I første omgang slog familien Thomsen sig ned i et hus på hjørnet af Nørregade og Provstegade.

Vilhelms skolegang startede 1847 i Fru Christensens Pogeskole i Vestre Kirkestræde – en skole, der senere blev flyttet til Slotsgade for enden af Rugtorvet. To år senere – i 1849 – fortsatte han i den stadig i 2009 eksisterende Forberedelsesskolen i Vestergrave. Her gik Vilhelm ligeledes to år, hvorefter han i 1851 blev optaget i første klasse på byens lærde skole, Latinskolen – det første skridt på den sikre vej mod en universitetsuddannelse, embedseksamen og embede. Latinskolen havde på det tidspunkt lokaler i Helligåndshuset i Houmeden, men den flyttede 1857 til Vestergade. I en samtale 1925 med universitetsbibliotekaren og gymnasielæreren Carl Dumreicher fortalte den på det tidspunkt 83-årige berømthed retrospektivt om skoleforholdene i Helligåndshuset:

”Lokalerne lå rædselsfuldt og var aldeles upraktiske. Der var i alt fire klasseværelser, med hvilke man på bedste måde måtte indrette sig efter klassernes størrelse til forskellige tider. Tarveligt udstyret med hvidtede vægge, tykke mure, der slugte en masse lys, olielamper, lange skoleborde og mangelfulde kakkelovnsforhold”.

Vilhelms rektor i de første år på latinskolen var *Carl Thorsen*. En mand, som han i nævnte samtale med Dumreicher kalder en ”meget begavet og højt dannet, men noget streng mand”. Thomsen holdt betydelig mere af efterfølgeren, *H.K. Whitte*, der kom til Randers fra Rønne, og hvis søn han blev venner med. Det fremgår af Dumreichers samtale med Thomsen, at han allerede i sin drengetid gik for at være et sproggeni – i vore dage ville man nok kalde ham en sprognørd. Men han havde imidlertid også andre interesser, der er typiske for en rask dreng. Han var naturelsker - roede på Gudenåen, legede på Skovbakken eller gik naturen tynd for at indfange insekter. Når han da ikke var på ferie på Djursland – hos en onkel, der indtil 1854 var præst i Rimsø på Grenå-kanten. Også på herregården Meilgaard tilbragte unge Vilhelm uforglemmelige ferier hos *jægermester Olsen*. I mellemskolen var han overbevist om, at han skulle være naturforsker. Samlede ivrigt på insekter, indsamlede fugleæg og udstoppede fugle. Alt blev dyrket med videnskabelig interesse, hvilket måske vidnede mere om en kommende forsker end blot en typisk dreng. Interessen for naturen blev genoptaget på Vilhelm Thomsens ældre dage.

Allerede i latinskolen beskæftigede Vilhelm Thomsen sig med sprog på en måde, der ligesom hans beskæftigelse med naturen entydigt pegede frem mod en videnskabelig karriere. I sine tidlige sprogstudier blev han godt hjulpet af det righoldige og klassisk prægede bibliotek, der fra skolens grundlæggelse havde været en integreret del af den. Men lad os lade Thomsen selv fortælle om sine mange interesser i skoletiden – gengivet af Dumreicher i interviewet fra 1925:

”Den [= interessen for sprog, TP] har jeg alle dage haft. Men for resten interesserede jeg mig meget for naturvidenskab og samlede bl.a. på insekter og fugleæg – en interesse, som jeg længe holdt ved lige og tog op på mine ældre dage. En ret stor insektsamling har jeg således foræret til Zoologisk Museum. Matematik og fysik --- interesserede mig ligeledes i høj grad og skaffede til artium to

blanke og'er. Først i de tre sidste klasser kastede jeg mig for alvor mere og mere over sprogene. En vis tilskyndelse fik jeg ved noget, fransklæreren adjunkt Broberg en gang i 6te klasse fortalte os om forholdet mellem det franske sprog og de øvrige romanske sprog, vist nok noget for ham selv nyt, som han havde læst i "Revue des deux mondes". Jeg kom også derigennem ind på at studere sprogenes slægtskab og samlede, hvad jeg i så henseende kunne få fat på. I syvende klasse fik jeg gennem en af Whittes [dvs. rektor på latinskolen, TP] sønner lettere adgang til biblioteket og gennemstuderede der al den litteratur, jeg kunne finde. Derfra kom jeg så ind på selv at lære mig sprog. Af særlig betydning for mig blev sommerferien 1858, da jeg var i København på besøg hos min slægt og der gjorde bekendtskab med en ung mand fra Mexiko, hvis modersmål altså var spansk, som han – skønt han nu kunne dansk – stadig holdt fast ved. Fra da af korresponderede vi på spansk, som jeg måtte lære mig selv, og da hjælpemidlerne var få, måtte jeg ofte ligefrem danne mig ordene selv ved at sammenligne med andre beslægtede sprog, især latin og fransk. Så gik jeg videre, studerede islandsk, fik på biblioteket fat i Rasmus Rasks "Samlede afhandlinger", der blev af den største betydning for mig, købte selv hans prisskrift fra 1818 "Om det gamle nordiske eller islandske sprogs oprindelse", gik fra hebraisk, som jeg læste på skolen, over til arabisk, anskaffede mig Westergaards sanskrit-læsebog og grammatik og stødte i det år, da jeg benyttede biblioteket som klasseværelse, på hans udgave af Zend-Avesta [dvs. kommentarer til og oversættelse af en persisk samling af hellige tekster, Avesta, TP]. Derimod begyndte jeg først som student på finsk, som jeg dog allerede kendte lidt til fra Rasks arbejder. Jeg kendte også Bopps [= en af indoeuropæistikkens fædre, TP] navn, selv om jeg ganske vist ikke havde nogen anelse om den sammenlignende sprogvidenskabs metoder, men helt på egen hånd opstillede lange lister og skemaer over sprogenes lydforhold. Hele tiden havde jeg imidlertid en levende følelse af, at nu var jeg inde på den vej, jeg ville gå". Sådan tænker og arbejder en forsker in spe.

STUDIER, REJSER OG KARRIERE

Efter er at være blevet student fra Latinskolen i 1859, drog Vilhelm – i lighed med bysbarnet Henrik Pontoppidan femten år senere - til hovedstaden for at studere. I starten teologi, hvilket havde været forældrenes inderlige ønske. Men det varede ikke længe, før skoletidens sproginteresser fik overtaget i den unge mand. Teologien kunne i sagens natur kun tilbyde de døde sprog – hebraisk, græsk og latin. De kunne bestemt også være nyttige, men Thomsens interesse var i højere grad blevet rettet mod de levende. Hurtigt kom studenten med i en selskabelig kreds af radikale hoveder – en kreds, der bl.a. også talte den jævnaldrende og senere så nyskabende og forkætrede *Georg Brandes* (1842-1927).

Attenhundredtallet blev den sammenlignende sprogvidenskabs store århundrede. Det var i det hele taget et århundrede, hvor alle videnskaber bliver historiske – det vil sige ses i tid og rum - og hvor den grundlæggende og optimistiske tanke var, at alt i denne verden bevæger sig fra det primitive til det mere udviklede stadium. Alle søgte de lovmæssigheder, slægtskaber og systemer. Forskerne ønskede at skabe orden i en tilsyneladende kaotisk verden. *Friedrich Hegel* og *Karl Marx* søgte og fandt lovmæssigheder i samfundsudviklingen, *Charles Darwin* søgte i naturen slægtskaber og udvikling fra det primitive til det højerestående væsen, mens sprogfolkene på samme måde søgte at afdække slægtskaber og skabe orden i den babelske sprogforvirring, som tilsyneladende herskede mellem verdens mange og brogede folkeslag.

Sprogvidenskaben ville etablere slægtskaber mellem dette enorme antal og tilsyneladende vidt forskellige sprog. Til en begyndelse ville sprogforskerne mere specifikt finde et slægtskab inden for den gruppe, der fik navnet de indoeuropæiske sprog. Slægtskabet blev fastslået ud fra de såkaldte

”lydforskydninger”. Man havde iagttaget, at beslægtede ord på beslægtede sprog respekterede regelmæssige lydforskelle. Det hele var begyndt med filologen og koloniembedsmanden *William Jones* (1746-1794), der ved at finde lighedspunkter mellem sanskrit og klassisk græsk og latin mente, at disse sprog havde en fælles rod. Tanken om et slægtskab blev forfulgt sideløbende af tyskerne *Jacob Grimm* (1785-1863) og *Franz Bopp* (1791-1867) samt ikke mindst danskeren *Rasmus Rask* (1787-1832). Bopp påviste 1816 grammatiske strukturer og et basalt ordforråd, fælles for græsk, latin, germansk, iransk og sanskrit. Hvor Bopp primært hæftede sig ved sprogenes formsystemer, koncentrerede Rask sig mere om de lydhistoriske regelmæssigheder mellem dem. **Her havde den fattige, men overordentlig godt begavede Odense-dreng og senere sprogforsker *Rasmus Rask* (1787-1832) sammen** med udenlandske navne været banebrydende i århundredets første tredjedel. I 1816 påviste den tyske sprogforsker *Franz Bopp* (1791-1867) grammatiske strukturer og et basalt ordforråd fælles for græsk, latin, germansk, iransk og sanskrit. Hvor Bopp primært hæftede sig ved sprogenes formsystemer, koncentrerede Rask sig mere om de lydhistoriske regelmæssigheder mellem dem.

Den fattige, men overordentlig godt begavede Odense-dreng *Rasmus Rask* havde møjsommeligt og flittigt på sine mange rejser og vandringer gjort optegnelser om et utal af sprog. På grundlag af dette materiale konstaterede han systematiske lydlike sammenhænge mellem græsk, latin, germansk, baltisk og slavisk. I det hele taget indsamlede Rask et overordentlig righoldigt materiale, der kom til at danne grundlag for hans efterfølgeres forskning. Odense-drengens indsamlingsarbejde og forskning blev retningsgivende og afgørende for adskillige danske forskere i såvel atten- som nittenhundredtallet.

Vilhelm Thomsen studerede på Københavns Universitet græsk og latin hos *Johan Nicolai Madvig* (1804-86) – klassisk filolog, lærebogsforfatter og politiker, der på så mange felter blev normsættende i det danske samfund. Han studerede sammenlignende sprogvidenskab hos dialektforskeren (især sønderjysk) *Kristen Jensen Lyngby* (1829-71), slaviske sprog hos *Casper Wilhelm Smith* (1811-81) og sanskrit hos indologen og iranisten *Niels Ludvig Westergaard* (1815-78). Flere af disse navne var sværvægttere i den internationale sprogvidenskab, og alle var de elever af Rasmus Rasks skole i sammenlignende sprogvidenskab. Sideløbende lærte Randers-studenten sig forskellige sprog uden for den indoeuropæiske sprogæt. Ikke mindst finsk og i den forbindelse fattede han især interesse for grænseområdet mellem de germanske og de finske sprog – et emne, der senere skulle danne grundlag for hans doktordisputats.

I januar 1867 tog Thomsen den filologiske embedseksamen, og samme år gik rejsen endelig til Finland. Han ønskede at studere landets kultur og folkeliv generelt – men især var interessen naturligvis rettet mod det finske sprog. Interessen for dette ikke-indoeuropæiske sprog havde Thomsen fået allerede i skoletiden gennem studiet af Rasmus Rasks afhandlinger. I 1862 havde han skrevet et brev på finsk til en ven deroppe, der havde skaffet ham nogle bøger. Når han kom forbi havnen i København, havde Thomsen allerede i studietiden moret sig med at tale med de finske søfolk. ”Det var nu et dårligt sprog, de talte, de forstod mig bedre end jeg dem”, bemærkede en selvtillfreds student retrospektivt i 1921. Efter det første Finlands-besøg skulle der gå 45 år, før han atter genså Helsinki. Byen havde med Thomsens egne ord i mellemtiden fuldstændig skiftet udseende – fra hovedsageligt træhuse i 1867 til flotte stenhuse i 1912. I mellemtiden var han blevet en international berømt, og han blev i Helsinki genstand for en overstrømmende hyldest. En søndag troppede alle de finske studenter med deres faner – 16 i alt - op foran hotellet, og da han skulle forlade byen, mødte studentersangforeningen op på banegården og sang blandt andet *Der er et yndigt land*. Sceneriet gentog sig i Åbo. Her troppede en deputation af ganske almindelige

mennesker op. Trods regn og mørke fulgte den ham ned til dampskibet, og under sang og leveråb gled skibet ud af havnen.

Allerede 1869 opnåede Vilhelm Thomsen doktorgraden. Emnet var *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske*. Jeg vender senere tilbage til dette emne. Efter disputatsen tog han et års tid på den klassiske dannelses- og studierejse til de europæiske lærdomscentre i Leipzig, Prag, Wien, Ungarn, Kroatien, Italien og Paris. Da han i 1870 vendte tilbage, var der imidlertid ingen professorstilling ledig til ham på universitetet. Med disputatsen i hus var han ellers nu selvskreven til at besætte en lærestol. Indtil 1878 underviste Thomsen derfor i græsk i gymnasieskolen, mens han sideløbende holdt forbindelsen til universitetet ved lige. I 1875 blev han fast ansat på universitetet som ekstraordinær docent i sammenlignende sprogvidenskab, men ikke uden en vis politisk interesse. Venstrelederen *Christen Berg* udtalte ved den lejlighed, ”at man ikke skulle sætte sangfuglene i bur, de ville synge bedre, når de var fri”. – En anden sag var jo, hvad sangfuglene så skulle leve af, var Thomsens prosaiske og så nærliggende kommentar. Endelig i 1887 blev professoratet i sammenlignende sprogvidenskab ledigt, og han kunne fra nu af koncentrere sig fuldtids og fuldt ud omkring universitetsarbejdet.

I 1876 havde Thomsen fået indbydelse til at holde en række forelæsninger over et slavisk emne ved universitetet i Oxford. Denne rejse blev samtidig hans bryllupsrejse. I maj måned var han blevet gift med den ti år yngre *Karen Charlotte Allen*, datter af den nationalliberale teolog og historieprofessor *Carl Ferdinand Allen* (1811-71). Thomsens Oxford-forelæsninger og deres indhold vender jeg tilbage til senere. Det skal her blot antydes, at han med disse forelæsninger gav fornyet næring til en debat i den internationale forskerverden, der allerede havde været i gang i et århundrede. Debatten handlede kort fortalt om den første russiske stats oprindelse og karakter.

I 1876 blev Thomsen endvidere medlem af det hæderkronede og eksklusive Videnskabernes Selskab, hvis redaktør han var i samfulde 23 år, 1878-1901. I de følgende år fulgte i hurtig rækkefølge medlemskab af en række andre fagligt tunge redaktioner, af fonde og bestyrelser i såvel indland som udland. Thomsen var ved at blive en sværvægter i den internationale forskerverden.

I december 1893 forelagde Vilhelm Thomsen på et møde i Videnskabernes Selskab en sensationel tydning af nogle runelignende indskrifter (de såkaldte Orkhon-indskrifter), der var fundet i det østlige Sibirien og Mongoliet. En bedrift, der endegyldigt og varigt satte Thomsen på det internationale forskningskort. Han gav – sagt i få ord - den mangfoldige og vidtstrakte tyrkiske sprogæt en fælles forhistorie og et hidtil ukendt fællessprog. For denne kolossale bedrift blev Vilhelm Thomsen kendt i fagkredse over hele verden. Men mere om indskrifterne senere.

I sine universitetsforelæsninger spændte Vilhelm Thomsen over vidt forskellige emner - så forskellige som græsk og latinsk sproghistorie, de romanske sprogs udvikling fra latin, de finsk-ugriske sprogs historie osv. Han optrådte som officiel opponert ved doktordisputatser inden for så forskellige emner som arabisk, indisk, semitisk, slavisk, keltisk og romansk. Eleven og den yngre kollega *Kristian Sandfeld* (1873-1942) slutter sin artikel om Thomsen i *Salmonsens Konversationsleksikon* med følgende samlende karakteristik: ”Ved sin uhyre indsigt i sprogenes verden, sin ædruelige og sikre metode, der er langt fjernet fra utidigt hypotesemageri og altid skelner skarpt mellem det sikre og usikre, endvidere ved sin omhyggelighed og grundighed i detaljerne er Thomsen noget nær idealet af en sprogforsker”. Såvel den indoeuropæiske sprogforskning i sin helhed som enkeltgrene inden for den har nydt godt af Thomsens skarpsind og snilde.

TYNGDEPUNKTER

I det foregående er antydnet tre tyngdepunkter i Vilhelm Thomsens enorme forskningsområde. Det er for det første de indoeuropæiske sprog og især deres berøringsflader til de finske sprog. For det andet spørgsmålet om den russiske stats oprindelse og for det tredje tydningen af Orkhon-indskrifterne. Al hans forskning er præget af en overordentlig stor alsidighed, nøjagtighed i detaljen og en overlegent sikker metode. Hans sproglige viden var uden sidestykke i datiden. Gennem sine universitetsforelæsninger, der tematisk spændte vidt, fik Thomsen betydning for en hel generation af sprogforskere. Det er derfor ikke overraskende, at en kreds af hans elever ved Thomsens 25-års doktorjubilæum i 1894 gav udtryk for deres taknemmelighed i et festskrift, dedikeret til deres lærer og læremester. I det følgende skal de nævnte tre forskningsfelter præsenteres lidt mere udførligt.

GERMANSK OG FINSK

Med en ganske særlig forkærlighed havde Vilhelm Thomsen kastet sig over at undersøge berøringsflader mellem de indoeuropæiske sprog – især germansk - og de nabosprog, der tilhørte den finsk-ugriske sprogæt. Som allerede nævnt blev dette tema emnet for hans disputatsarbejde – i 1871 gennem en tysk udgave også gjort tilgængeligt for et internationalt publikum. Thomsen behandlede her de germanske låneord i finsk og lappisk. Han kunne påvise, at disse sprog i nyere tid havde optaget mange ord fra de skandinaviske (= germanske) sprog i den skikkelse, man kendte dem. Desuden – og det var det interessante - havde finsk og lappisk endvidere lånt en række ord fra langt ældre sprogperioder og bevaret dem næsten uforandret og i en form, der senere var gået tabt i de germanske sprog. Hans resultater havde derfor ikke blot kulturhistorisk betydning. De havde også vidtrækkende sproghistorisk relevans. Han kunne nemlig påvise, at finsk havde bevaret og overleveret de lånte germanske og dermed nordiske ord i en oprindelig form. Det betød, at man i mange tilfælde i de moderne finske sprog kunne finde nordiske låneord i en form, der var mere oprindelig end de ældste runeindskrifter. Disse gamle låneord blev ved siden af at have stor generel kulturhistorisk betydning også af stor vigtighed for den germanske sproghistorie, idet de bragte oplysning om sprogtilstande, som man ellers kun havde teoretisk viden om. Thomsen gav således vigtige bidrag til studiet af de nordiske sprog. For eksempel til de problemer, der knyttede sig til dansk lydhistorie og til tydningen af runeindskrifter.

Disputatsen indbragte Thomsen den Bopp'ske prisbelønning for sammenlignende sprogvidenskab – opkaldt efter det tidligere nævnte koryfæ inden for denne disciplin, Franz Bopp. Disputatsens tema og problematik forfulgte Thomsen 1890 i bogen *Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog*. Tilsammen indbragte de to arbejder i 1893 ham den fornemme Madvig-medalje, der uddeltes af Videnskabernes Selskab. Med en lærdom, der omhandlede to helt forskellige sprogområder lige godt, havde Thomsen gennem de to værker vist, at finnerne i tiden efter Kristi fødsel har været naboer til baltiske og germanske stammer og herunder modtaget en stærk påvirkning fra dem.

Omkring 1911 fik Vilhelm Thomsen lejlighed til at tilføje noget til det ungarske sprogs historie. Fra en kollega på Københavns Universitet modtog han en gengivelse af en indskrift, som en tysker havde fundet i Konstantinopel i et håndskrift fra 1500-tallet. Det var blevet sendt til kollegaen, der var runeekspert, ud fra den tanke, at der var tale om runer. Thomsen kunne straks se, at skriftegnene tilhørte et ungarsk alfabet, som ungarerne kalder *det hunniske*. Ungarerne blev henrykte over denne forøgelse af afskrifter i dette alfabet, af hvilke der kun kendes et par stykker.

DEN RUSSISKE STATS DANNEELSE

Vilhelm Thomsens Oxford-forelæsninger blev publiceret på engelsk 1877 under titlen *The Relations between ancient Russia and Scandinavia* – næsten samtidig blev de endvidere oversat til tysk, svensk og russisk. Mærkeligt nok blev bogen først trykt på dansk i 1919 i første bind af *Samlede Afhandlinger*. I forelæsningerne havde han samlet alt det tilgængelige materiale, der knyttede sig til spørgsmålet om, hvordan den første russiske stat var blevet til. Især sprogligt materiale, men også det på det tidspunkt kendte arkæologiske materiale. På det grundlag mente Thomsen at kunne sandsynliggøre, at nordboere i anden halvdel af 800-tallet havde spillet en førende rolle ved grundlæggelsen af den første russiske stat. Dermed kastede han benzin på et bål, der allerede havde brændt og ulmet i næsten hundrede år. Hans ræsonnement var følgende.

De slaviske stammer i det nuværende Rusland og Ukraine, der i lang tid havde måttet forsvare sig mod forskellige tyrkiske steppe- og rytterfolk fra Asien, fik i 800-tallet en ny fjende. Det var nordiske vikinger (eller varæger, russ. varjagi, som de kaldes i kilderne), der ifølge den ældste russiske krønike, den såkaldte Nestor-krønike, i anden halvdel af 800-tallet ”kom over havet for at kræve skat”. Den varægiske, det vil sige den skandinaviske, stamme Rus satte sig fast i landet, hvor den ifølge Thomsen grundlagde den første russiske stat. Det er i store træk den historie, som den første russiske krønike fortæller os. Krøniken går normalt under *Nestors* navn, det vil sige den munk, der i begyndelsen af 1100-tallet som en russisk Saxo sad i huleklostret i Kiev og sammenskrev de første århundreder af Rus-statens historie – set fra Kiev-storfystens synspunkt. Om denne stats oprindelse fortæller Nestor, at slaverne og finnerne for at gøre en ende på deres indbyrdes krig og strid besluttede at indkalde en fyrste fra Rus. Krønikeskriveren anbringer dette folk i selskab med ”sveer, normannere, angliarere og goter”, og han lader finnernes og slavernes sendebud udtale de berømte ord: ”Vort land er stort og frugtbart, men der er ingen orden i det; så kom da for at herske over os”!

Indkaldelsestemaet og historien om tre brødre kendes fra andre sammenhænge. Også Nestor kan bruge stoffet som ramme. Han fortsætter med at fortælle, at der i forlængelse af opfordringen blandt Rus udvalgte tre brødre, og at de på deres togt østover tog hele deres stamme med. De grundlagde et rige i Novgorod, men residensen blev snart flyttet sydpå - til Kiev. I de følgende hundrede år – fra 862 – kan vi konstatere, at de russiske fyrster rent faktisk havde nordiske navne. Navne som Rjurik (af nord. Hrærik), Oleg (nord. Helge), Igor (nord. Ingvarr) og Olga (nord. Helga) med flere taler tydeligt om deres skandinaviske oprindelse. Først senere begynder slaviske navne som for eksempel Vladimir og Jaroslav at dominere. Foruden personnavnene har vi fra tiden før år 1000 også andre rester af det gamle Rus-folks sprog. Den græsk-byzantinske kejser *Konstantinos Porfyrogenetos* (på tronen 913-59) anfører i et skrift fra omkring 950 en række dobbelt-navne på fosser i Dnjepr-floden – det vil sige på krønikens ”vej fra varægerne (= vikingerne) til grækerne”. Den ene række navne betegnes som ”russiske”, og den anden som ”slaviske”. Og de ”russiske” navne kan med sikkerhed identificeres som værende af nordisk oprindelse.

I sine Oxford-forelæsninger præsenterede Thomsen sit auditorium for sit billede af, hvordan den første russiske stat var blevet til. Han fremlagde i og for sig ikke noget nyt materiale. Men han samlede alle de sproglige og arkæologiske kilder og vidnesbyrd, der forelå i 1870'erne. På det grundlag etablerede Thomsen sin version af tilblivelsen af den første russiske statsdannelse. At den med andre ord var grundlagt af stammen i Rus – det, der senere blev til Rusland. Han gav også en forklaring på navnet Rus ved at pege på, at finnerne den gang (som i øvrigt den dag i dag) kalder

Sverige for *Ruotsi*. Et navn, som Thomsen mente hang sammen med *Ros-lagen* – det vil sige med en gammel geografisk betegnelse for dele af de svenske landskaber Uppland og Östergötland.

Thomsens tolkninger blev udfordret af såvel førrevolutionære russiske som af sovjetiske forskere. Generelt kunne de ikke forlige sig med, at den første russiske stat skulle være grundlagt af udlændinge. Til tider prægedes diskussionen af rent nationalistiske synspunkter. Forskningen delte sig i en normannistisk og en anti-normannistisk skole. For eller imod det nordiske engagement i den første russiske stats grundlæggelse. Spørgsmålet var naturligvis den gang i 1800-tallet forkert stillet. Ingen stat grundlægges naturligvis uden, at der i forvejen eksisterer samfundsstrukturer af den ene eller den anden art. Århus-forskeren *Ad. Stender-Petersen* (1893-1963) forsøgte i 1950'erne at slå bro over de to synspunkter ved at pege på, at den nordiske indtrængen i det finsk-slaviske rum var foregået som et *fredeligt landnam*. Senest og i forlængelse af Stender-Petersens forsøg på at finde et kompromis blev spørgsmålet taget op på en konference på Aarhus Universitet (Moesgaard) i 1968. Med indlæg fra blandt andre sovjetrussiske, danske, svenske, tyske og engelske sprogfolk, arkæologer og historikere. Det interessante på denne konference var, at i mange af indlæggene – også i de sovjetrussiske – blev der refereret ofte og som regel positivt til Vilhelm Thomsen og hans bog fra 1870'erne. Materialet fra konferencen er samlet og udgivet 1970 i bogen *Varangian Problems*.

I den sidste fase af sovjetperioden, det vil sige fra 1960'erne, blev der foretaget omfattende arkæologiske udgravninger langs ”varægervejen” – udgravninger, der blandt sine fund dokumenterede et betydeligt skandinavisk islæt. Fund af våben, af gravhøje og gravpladser, af dagligdags genstande og andet viste tilstedeværelsen af nordiske kultur- og befolkningsindslag. Ikke mindst Leningrad/Skt. Petersborg- arkæologen Anatolij Kirpitjnikov og hans forskerhold har været førende i dette udgravningsarbejde og i tolkningen af fundene. Kirpitjnikov selv har især gravet i det område, der hedder Staraja Ladoga. Han er i dag helt overbevist om, at der har eksisteret en historisk person ved navn Rjjurik, og at han har haft sit herskersæde i netop Staraja Ladoga. Samt, at hans slægt herfra har bredt sig til først Novgorod og senere til Kiev.

Interessant er det derfor i dag at konstatere, at det filologisk baserede arbejde, som Vilhelm Thomsen i 1873 præsenterede for kollegerne i Oxford, i dag i mange henseender bekræftes af det senere fundne arkæologiske materiale. Detaljer i Nestor-krønikens fortælling har naturligvis mytens og skønlitteraturens præg. Men hovedsagen – at nordboere har spillet en ledende og aktiv rolle i Rus-statens første århundrede – er i dag accepteret viden i hele den videnskabelige verden..

ORKHON-INDSKRIFTERNE

Den tyrkiske sprogæt optager med sit væld af sprog et meget stort geografisk område. Yderpunkterne er de tyrkiske osmanner i Lilleasien, ujugurerne i det kinesiske Turkestan og mod nord de sibiriske jakuter på begge sider af Lena-flodens nedre løb. Lige siden oldtidens slutning har Europa haft talrige krigeriske mellemværender med tyrkiske stammer. De frygtede hunner, som i 400-tallet og under kongen *Attila* gav stødet til de store folkevandringer, var af tyrkisk æt. Lige så avarerne, der satte sig fast i Ungarn, og bulgarerne, der gav navn til det bekendte slaviske Balkan-folk. Det mægtigste af de tyrkiske folk, som russerne i begyndelsen af deres historie måtte kæmpe imod var *kazarerne*, hvis hovedstad Itila lå ved Volgas nedre løb, og som i dag er fundet og i færd med at blive udgravet. Kazarerne beherskede en stor del af det nuværende sydlige Rusland og Ukraine. Senere fulgte andre tyrkiske stammer, som russerne måtte kæmpe mod. Som for eksempel

kumanerne, som russerne kaldte *polovetser*, og som i dag bedst kendes gennem de såkaldte polovetserdanser i *Borodins* opera *Fyrst Igor*.

I det sydlige Sibirien ved Jenisejs øvre løb og i det nordlige Mongoliet er der siden 1700-tallet blevet fundet omfangsrige indskrifter, der stammer fra omkring 700. Og som omhandler de tyrkiske stammers historie og deres evindelige konflikter mod syd med det kulturelt højerestående Kina. Indskrifterne er udformet med et særligt tyrkisk alfabet – kaldet de oldtyrkiske runer. De har ikke andet end navnet tilfælles med de nordiske runer. Materialet, man skrev på, bestemte sprogtegnenes udseende. Sten er ikke velegnet til at riste buer og rundinger i. Allerede i begyndelsen af 1700-tallet var de første fund af indskrifter blevet gjort. De lignede ikke noget, man havde set før. Derfor udfordrede de naturligt nok forskerne, der kom med de mest forskellige formodninger om det sprog, de var skrevet på. Fra finsk side blev der i årene 1887-88 sendt to ekspeditioner til Sibirien med henblik på at få en bedre gengivelse af indskrifterne. De finske videnskabsmænd håbede nemlig gennem disse fund at lokalisere det finsk-ugriske urhjem, som de længe havde søgt, og som måske kunne forklare og skabe sammenhæng i de mange lommer af finsk-ugrisk talende mennesker, der fandtes og stadig findes i det nordlige Rusland og vestlige Sibirien.

Men den helt store sensation kom 1889, hvor en russisk ekspedition fandt nye indskrifter i et temmelig øde område i Mongoliet ved floden Orkhon, en biflod til Selenga. I øvrigt kun ca. 60 kilometer nord for mongolernes og Djengis Khans gamle telt-hovedstad i Karakorum. Fundet bestod af to 3 til 4 meter høje steler. Den ene var velbevaret, mens den anden var gået i stykker og var stærkt medtaget af tidens tand. Efter det sensationelle fund i 1889 startede et sandt kapløb – primært mellem finske og russiske forskere – om at udgive de tekster, hvis indhold man foreløbig ikke kunne tyde og forstå. Om muligt også om at finde yderligere tekster. Den finske etnograf og arkæolog *Axel Olai Heikel* (1851 - 1924) foretog i årene 1889-93 i alt fire rejser i Sibirien og det nordlige Mongoliet i håb om at finde noget. Orkhon-indskrifterne blev i 1892 udgivet i dels en russisk og dels en finsk udgave. Det stod fra starten klart, at den kinesiske tekst på den ene sten ikke blot var en oversættelse af den længere indskrift på den anden sten. Til gengæld kunne den bruges til at datere indskrifterne. Sammen med de officielle kinesiske dynasti-historier kunne man af den kinesiske tekst forstå, at den ene sten er rejst af Bilgä-Khan til ære for broren Kül-Tegin, der var død 731. Mens den anden er rejst over Bilgä-Kagan, der var død 734. Begge navne dækkede over herskere for nogle tyrkiske stammer. Et par ord om stenenes ydre fremtoning. Alle fire sider er tæt beskrevet – den ene som nævnt med en kinesisk, de øvrige tre med det ukendte sprog. Og alle med en runelignende skrift, der rummede i alt 35 tegn. Det nordiske runealfabet rummede til sammenligning under det halve antal tegn. Og alle Danmarks over 200 runesten rummer til sammen kun under halvdelen af den ordrigdom, som Orkhon-indskrifterne har.

Den historiske sammenhæng, som den kinesiske tekst på mindesmærket fra år 732 redegjorde for, gjorde det nærliggende at antage, at sproget i den lange tekst var tyrkisk. Men sikker kunne man ikke være. Mange tolkninger var mulige, og mange forskere arbejdede på at tyde den tilsyneladende tyrkiske tekst. I København sad en af dem – Vilhelm Thomsen. I 1893 lykkedes det ham på forunderlig vis at knække koden – at tyde den ukendte skrift og dermed den lange tekst. Det skete næsten intuitivt for den danske forsker – ens tanker strejfer Newtons lige så intuitive opdagelse af tyngdeloven. Thomsen fortalte 1921 følgende om sine iagttagelser:

”Efter at jeg havde konstateret, i hvilken orden linjerne skulle læses, samledes min opmærksomhed blandt andet om en vis forbindelse af tegn, der i den [ene] indskrift forekom ret almindeligt, men i den anden så godt som ikke. I denne tegnforbindelse kunne jeg se navnet på den afdøde prins, som

vi kendte nogenlunde fra den kinesiske indskrift, om end ikke i den nøjagtige form. Endvidere gjorde jeg en række iagttagelser om forholdet mellem forskellige tegn, om hvilke af disse der måtte være vokaler osv. Det viste sig alt sammen at være rigtigt. Men endnu var den egentlige gåde langtfra løst”.

Blandt andet kunne Thomsen ikke få sine resultater til at passe med, hvad andre forskere på området havde sagt om sprogets oprindelige skikkelse. Men den danske forskers originale tænkning svigtede ikke, og atter får han selv ordet:

”Så var det en dag – jeg var på vej hjem fra universitetet – at det pludselig slog ned i mig og stod klart for mig, at det måtte være sådan og sådan. Da jeg kom hjem, prøvede jeg på den måde at indsætte mine tydinge, og i løbet af en time havde jeg så det hele”.

Vi har også en anden kilde, der ud over at bekræfte ovenstående understreger Thomsens ydmyghed overfor egne resultater. Den jævnaldrende ven og universitetskollega Harald Høffding (1843-1931) fortæller i sine erindringer, at venen kun sjældent talte om sine egne værker, men at han en mandag morgen, da de var på vej hjem fra gymnastik på sin stilfærdige facon havde sagt: ”Jeg tror nok, at jeg gjorde en opdagelse i lørdags aften”.

En opdagelse - ja, det tør antydes. Store ideer opstår ofte i de mest prosaiske sammenhænge. Sensationen var total. Sproget viste sig at være den ældste og reneste tyrkiske dialekt, som vi kender. En hel sprogæt havde fået et fælles udgangspunkt.

Thomsen gjorde sin opdagelse den 25. november 1893, og allerede tre uger senere – den 15. december – kunne han forelægge resultaterne for sine lærde kolleger i Videnskabernes Selskab. Året efter – 1894 – udsendte Vilhelm Thomsen et lille hefte med titlen *Déchiffrement des inscriptions de l'Orkhon* (= Dechifrerings af Orkhon-inskriptionerne). I tiden, der fulgte, var Thomsens resultater tæt på at blive annekteret af en anden forsker – nemlig af den tysk-russiske rejsende og turkolog *Friedrich Wilhelm Radloff* (1837-1918). Hæsblæsende, unøjagtigt og ufuldstændigt søgte han at udnytte danskerens resultater, før de kunne forelægges i en mere udførlig form. På grund af alvorlig sygdom kunne Thomsen nemlig først 1896 udgive en mere detaljeret redegørelse for sine resultater (= *Inscriptions de l'Orkhon, déchiffrées par Vilhelm Thomsen*). Udgaven indeholdt ikke blot en tekst, det vil sige runerne omskrevet med latinske bogstaver, men også en oversættelse, en kommentar, en ordliste og en grammatik. Og med en indledning, der undersøgte alfabetets oprindelse og bestemte sprogets stilling som en ældre form af tyrkisk. Ved hjælp af kinesisk og andre kilder gav Thomsen en historisk baggrund for disse tyrkiske fyrsters rigsdannelser omkring år 700 – alt sammen indeholdt i en bog på 224 sider.

Thomsens bedrift gjorde varigt indtryk på den studenterårgang, der som de første fik den forelagt. Den senere så kendte religionshistoriker *Vilhelm Grønbech* huskede sit møde med Orkhon-indskrifterne på følgende måde:

”For den unge blev disse Inscriptions en bog fuld af romantik, rig på inspiration langt ud i fremtiden, sådan som bøger bliver det, når en skabende ånd giver fortidens mennesker nyt liv. Bag disse gådefulde tegn havde der i århundreder slumret en tyrkisk saga om kloge, kampglade fyrster. Så levende er skildringen i dette stenepos, der i sin prosa fanger et ekko fra folkedigtningen, at vi ser fyrsten for vore øjne. Vi ser ham jage over sletten fra kamp til kamp. Vi ser ham midt i kampen bestige den brune hest Kidimlig, da den grå er blevet dræbt under ham. Vi ser ham i nød, betrængt, kæmpende for livet, og vi ser ham fare frem som en stormvind og lægge land på land under sig. Vi

ser ham ikke blot som kriger, men også som den store erobrere og politiker, der tumler med planer om at skabe et rige tværs igennem Asien og virkelig skaber det”.

ORKHON-INDSKRIFTERNE OG NUTIDEN

Vilhelm Thomsens tolkninger er ikke siden blevet draget i tvivl eller imødegået. Det blev de heller ikke, da de i begyndelsen af det nye årtusind blev inddraget i det politiske spil i det nye Centralasien. Vel at mærke i den del af det sovjetiske og tyrkiske Centralasien, der ved Sovjetunionens opløsning i 1991 splittedes op i fire nye stater - Kasakhstan, Usbekistan, Kirgisistan og Turkmenistan. Og som alle snart meldte sig på den verdenspolitiske scene. Med en ambition om hver især via deres sprog at repræsentere det tyrkiske element i regionen. Især Kasakhstan og Usbekistan har et vitalt behov for at hævde sig – såvel indbyrdes som i forhold til de andre. Og med det udtalte ønske om hver især at definere sig som det ledende land i regionen . Kasakhstan byggede i løbet af 1990'erne under ledelse af republikkens entreprenante præsident *Nursultan Nasarbajev* en helt ny hovedstad – *Astana*. På den bare mark, men i midten af den enorme republik og til afløsning af den gamle hovedstad *Alma Aty*, der ligger smukt, men noget akavet i den enorme republiks sydlige ende. I den nye hovedstad åbnede 1996 under stor international bevågenhed et nyt universitet, der fik det ambitiøse navn *Det eurasiske, nationale Universitet*. Eurasisk, fordi det ligesom republikken Kasakhstan spænder over to kontinenter – Europa og Asien.

Universitetet, der repræsenterer et storstilet prestigeprojekt, er placeret overfor præsidentpaladset på den nye hovedstads centrale plads. Det er opkaldt efter den på de kanter meget kendte filosof og turkolog *Lev Gumiljov* (1912-92), der er grundlægger af *den eurasiske skole*. Skolens kendetegn er at ville se russisk kultur som enestående i verden ved at være et mix af både kristent slaviske og muslimsk tyrkiske elementer. Og dermed kommer Vilhelm Thomsens navn i spil. Fordi han sprogligt har beskæftiget sig med begge aspekter. I maj 2001 afslørede på dette splinternye universitet en kopi af en af Orkhon-stenene – der i øvrigt lidt flot og ikke så lidt selvhævdende ved samme lejlighed blev gjort til et nationalt monument for republikken.

Begivenheden i maj 2001 gik ikke stille af. Landets præsident Nursultan Nasarbajev var tilstede – den samme Nasarbajev, der ved Sovjetunionens opløsning og kursskiftet i 1991 præsterede det kunststykke overnight at gå fra at være kommunistisk partichef og til at blive demokratisk statsoverhoved. Og som siden har siddet solidt på magten i en stat, der bugner af internationalt efterspurgt råstoffer – metaller af enhver slags, men ikke mindst olie og naturgas. Det diplomatiske korps og en mængde forskere var ligeledes til stede ved monumentets afsløring. Det officielle Danmark overrakte ved den lejlighed Vilhelm Thomsens samlede værker i fire bind til Gumiljov-universitetet. Og samtidig åbnedes en lille udstilling om hans liv og virke. Siden 1997 har forskere fra flere tyrkiske sprogområder sammen med den mongolske regering arbejdet med udgravninger i tre regioner i Mongoliet.

MENNESKET THOMSEN

Vilhelm Thomsen blev i løbet af sit liv tildelt et hav af hædersbevisninger. Nogle af dem – de videnskabelige – er nævnt ovenfor. På sin 70-årsdag i 1912 blev han hyldet med hele to festskrifter. I Helsinki blev der opstillet en buste af ham. Også *Randrusianersamfundet* føjede sin hilsen til. Den 19. november 1912 havde han som rustaler deltaget i Samfundets møde. Ved den lejlighed var der

skrevet en sang til ham, hvor sidste vers drejede tiden tilbage til Gudenåen, latinskolen og den unge Vilhelms Randers-tid:

Langvejs tiden bar dit ry.
Men erindrende dig følger
Gudenåens siv og bølger,
bakkerne bag Randers by.
Det er blade i den krans,
som for os din pande bærer.
Hvor du lærte, nu du lærer,
og i aften vi dig ærer –
du, der gav vor skole glans.

Som en af de få ikke-kongelige tildeltes han Elefantordenen i 1912. Ti år senere – på Thomsens 80-årsdag – modtog han en hilsen, en såkaldt adresse, fra ca. 200 af landets mest betydende foreninger og institutioner på kulturområdet. Et tegn på, hvor kendt han var – også udenfor de akademiske cirkler. På det gamle smukke rådhus i Randers er opstillet en buste af ham. I 1922 ved sin 80-års dag blev han udnævnt til æresborger i Randers

I en nekrolog i *Højskolebladet* ved Vilhelm Thomsens død i 1927 fremhævede højskolemanden og dialektforskeren *Marius Kristensen* (1869-1941) hans ligefremme og behagelige omgangsform. Thomsen var normalt meget fåmælt, og man sagde derfor spøgende om ham, at han kunne tie på halvtreds sprog. Marius Kristensen understreger Thomsens stemme og foredragsform som tiltalende. Hans optræden – gerne udstyret med den uundværlige pibe – var jævn og stilfærdig, men til stadighed præget af myndighed. Hans tilhørere følte altid, at der var fast grund under alt, hvad han sagde. Men samtidig oplevede de også altid tvivlen og følelsen af, at professoren ikke var udlært, og at der stadig var meget, der skulle udforskes. En karakteristik, der passer på den sande forsker – altid tvivlende, aldrig færdig, men til stadighed på jagt efter ny erkendelse. Sine studenter tog han med ind i sit forsker-værksted, hvor alt stod åbent og var til diskussion. Hvor nysgerrighed, skepsis og tvivl var redskaber i forskerens værktøjskasse. Og hvor læreren glædede sig, når en ny forskerspire tilsyneladende slog rod i forskningens mistbænk. Et kendetegn på den sande universitetslærer. I alle sammenhænge oplever man Thomsen som et afholdt menneske. Før han blev professor, og mens han var gymnasielærer, var han ofte på censorrejser rundt i landet. Også her arbejdede forskeren med det materiale, der lå for hånden. Han udarbejdede for eksempel en bornholmsk lydlære, syslede med det specielle Læsø-mål og med andre danske dialekter.

Da Vilhelm Thomsen fyldte 75 i 1917 gennemførte Berlingske Tidende en enquete blandt hans udenlandske fagkolleger. Den verdenskendte sanskritforsker *Leopold von Schroeder* fra universitetet i Wien gav følgende karakteristik af sin danske kollega: ”Den lærde verden ejer et meget stort antal kundskabsrige mænd, som ved flittigt og pålideligt arbejde forøger vor videns skatte. Der er også åndfulde og iderige mænd, om end i ringere antal. Men sjældent, meget sjældent, findes den harmoniske forening af begge anlæg. Af uskatterligt værd er derfor en mand, der forbinder en rigdom af dristige, originale og frugtbare ideer med den grundigste og mest omfattende lærde viden, med skarp kritik og den mest fuldendte evne til at øve selvtugt og til uophørligt selv at prøve egne ideers dristige flugt på det strengeste og mest samvittighedsfulde, så at han ad sikre veje omsider når til høje mål og høster ubegrænset ros fra alle sider”.

Flotte og sande ord fra wiener-kollegaen. Vilhelm Thomsen fik på sine ældre dage tilbudt æresboligen på Carlsberg, men han afslog – angiveligt på grund af boligens stærke centralvarme og trapperne til førstesalen, hvor soveværelset lå. Til gengæld boede han siden september 1921 i en villa på Bjerregaardsvej i Valby, der var ejet af Carlsberfondet. Her døde Vilhelm Thomsen den 12. maj 1927, 85 år gammel.

I en nekrolog skrev politikeren og forfatteren *Edward Brandes* (1847-1931) let bebrejdende, at Vilhelm Thomsens interesse havde været rent sproglig. ”Han benyttede aldrig sin uhyre sprogfærdighed til læsning i den vidt spredte litteratur --- han ejede nøglen til paladset, men han lukkede sig aldrig ind. Han gav ikke skildringer fra det palads, hvis sale rummer litteratur, kunst, religionshistorie mv.”.

For Vilhelm Thomsen havde sprogvidenskaben et mål i sig selv. Den skulle ikke blot være en hjælpevidenskab for litteratur- og kulturstudier. Til gengæld viste hans arbejde med såvel det gamle Rusland som Orkhon-indskrifterne, at han til fulde var åben for de historiske resultater, der kunne uddrages af den sprogvidenskabelige forskning. Filologien, det vil sige arbejdet med tekster og deres historiske sammenhæng og udsagn, var i høj grad en disciplin, der stod Thomsens hjerte nært, og som han gav sine væsentlige bidrag til.

Anvendt materiale:

1. Berlingske Tidende 24. januar 1917
2. Dansk biografisk Lexikon, red. C.F. Bricka, 1. udg., bd. 17, 1903
3. Dumreicher, Carl: Hos Vilhelm Thomsen. Erindringer fra hans skoletid i Randers, Jul i Randers 1925
4. Dybsand, Guri: Köl Tegin-stelen fra Mongoliet, Randers Amtstavis 30. maj 2001
5. Grønbech, Vilhelm: Kampen om mennesket, 2. udgave, København 1943, (heri nekrolog om Vilhelm Thomsen pp. 37-40)
6. Høffding, Harald: Erindringer, København 1928
7. Højskolebladet 1927, spalte 619
8. Jacobsen, Lis: Tolv Epistler, København 1928, (heri pp. 11-40: Vilhelm Thomsens Stordaad)
9. Pedersen, Holger: Sprogvidenskaben i det nittende Aarhundrede. Metoder og resultater, København 1924
10. Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udgave, bd. 22
11. Sandfeld, Kr.: Vilhelm Thomsen 25. januar 1842-12. maj 1927, Indogermanisches Jahrbuch, XIII 1927
12. Knud Rahbek Schmidt et al.. (udg.): Varangian Problems, Århus 1970
13. Thomsen Vilhelm: Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna, Stockholm 1882
14. Thomsen, Vilhelm: Fra Østturkestans Fortid, Dannebrog på stepperne, København 1988, pp. 35-56 (opr trykt i Vor Tid, 1. årg. 1914-15)
15. Vilh. Thomsen fortæller, ved Erik Rindom, Gads Danske Magasin 1921, pp 11-17

Publiceret i Randers Amts Historiske Årbøger 2009

a.